

ՔԱՐԳՄԱՆԻՉՆ ՈՒ ԴԵՐԱՍԱՆՐ

Շեքսպիրյան դրամատուրգիայի համբավավոր թարգմանիչ Հովհաննես Մասեհյանը և շեքսպիրյան հայկական թատրոնի նույնքան անվանի դերասան Հովհաննես Աբելյանը միմյանց ճանաչել, փոխադարձաբար գնահատության խոսք են ասել շնորհիվ անգլիացի հանճարեղ դրամատուրգի ստեղծագործությունների։ Նրանք երկուսն էլ եղել են գրեթե հասակակիցներ (թարգմանիչը մեկ տարով մեծ է եղել դերասանից) և ստեղծագործական կյանքի համարյա նույն շրջանում ծանոթացել են Շեքսպիրի գործերին։ Սկսած անցյալ դարի 80-ական թվականներից մինչև իրենց կյանքի վերջը, յուրաքանչյուրն իր նախասիրության սահմաններում, զբաղվել են հայ իրականության մեջ Շեքսպիրի ողբերգությունների ու կատակերգությունների մասսայականացման գործով։

Երկու Հովհաննեսների ծանոթությունը սկսվել է հեռակա և անուղղակի։ Հետևելով Թիֆլիսյան պարբերական մամուլին, Մասեհյանը տեղեկացել է երիտասարդ դերասան Հովհաննես Աբելյանի հայ թատրոնում, մասնավորապես, շեքսպիրյան կերպարների կատարման մեջ ունեցած հաջողությունների մասին։ Դեռևս Ադամյանի օրերից, 1886—1887 թթ., Աբելյանը էդգարի փայլուն դերակատարությամբ շնորհալի դերասանի անուն էր հանել Ադամյանի կիրարկության կողքին։ 90-ական թվականներին շեքսպիրյան խաղացանկից Աբելյանը մարմնավորել է նաև Տրանիոյի («Անսանձի սանձահարումը»), Բասանիոյի («Վենետիկի վաճառականը») կերպարները և վերջապես 1886-ին՝ Օթելլոյ։

90-ական թվականների սկզբներից Մասեհյանը ակտիվ կապերի մեջ է եղել Թիֆլիսի մի շարք մտավորականների հետ։ Մտադրվելով Շեքսպիրից կատարած իր թարգմանությունները հրատարակել Թիֆլիսում, նա անշուշտ երազել է նաև այդ թարգմանությունները բեմադրված տեսնել։ Հետևաբար, ինչ-ինչ դերերի կատարման համար նա կարող էր մտածել Աբելյանի մասին։

Իր հերթին Հովհաննես Աբելյանն էլ հետաքրքրվել է Մասեհյանի թարգմանություններով։ Եվ երբ Թիֆլիսի Հայոց հրատարակչական ընկերությունն

ակսել է մեկը մյուսի ետեկից լույս ընծայել Մասեհյանի թարգմանած «Համլետը» (1894), «Ինչպես կուգեք» (1895), «Ռոմեո և Ջուլիետ» (1896), «Վենետիկի վաճառականը» (1897), «Արքա Լիր» (1898) պիեսները, Աբելյանը հետաքրքրությամբ կարդացել է այդ հրատարակությունները, հետագա տարիներին մի շարք կերպարներ խաղացել հենց այդ թարգմանություններով։ Ավելին. 1894 թվականից, «Համլետի» թարգմանությունը լույս տեսնելուց հետո, Աբելյանը մի քանի տարի Բաքվում և Թիֆլիսում աշխատել է այդ ողբերգությունների վրա՝ միտք ունենալով Համլետ խաղալ, բայց իրենից անկախ պատճառներով չի իրագործվել նրա այդ ցանկությունը։

Համլետի դերը պատրաստելիս Աբելյանը հնարավորություն է ունեցել մոտիկից ծանոթանալու Մասեհյանի թարգմանական արվեստին և իր դիտողություններն անել զրքի իր օրինակի վրա՝ սկզբունք ունենալով բեմական առանձնահատկություններն ու արտասանության համար հարմարությունը։

Տեսնվե՞լ են արդյոք Մասեհյանը և Աբելյանը թարգմանչի Ռուսաստան և հիմնական երկրներ կատարած ուղևորությունների ժամանակ Թիֆլիսով անցնել-դառնալիս, մեզ հայտնի չէ։

Մասեհյանի և Աբելյանի անձնական ծանոթությունը և հանդիպումը, ըստ երևույթին, առաջին և վերջին անգամ, տեղի է ունեցել 1922 թվականի վերջերին, Վիեննայում։ Ինչպես հայտնի է, 1921 թվականին Վիեննայի միսթար-յանների տպարանում Մասեհյանը տպագրել էր «Համլետի» հիմնովին վերամշակված թարգմանությունը, որին, ի միջի այլոց, կցված են լոնդոնահայ գրող և նկարիչ Զապել Պոյաճյանի շորս նկարը «Համլետի» թեմաներով։ 1922 թվականին այդ նույն տպարանում Մասեհյանն առաջին անգամ հրատարակել էր «Օթելլոյի» թարգմանությունը։

1922-ի վերջերին, Աբելյանն էլ հաղիվ մազապուրծ Իզմիրի կոտորածից, Սալոնիկի վրայով, ընտանիքով անցել էր Վիեննա, որտեղից հետո նա գնաց Բեռլին, Փարիզ, Լոնդոն և այլա՝ Ամերիկա՝ շրջապատույթի։ Ինչպես պատմում է դերասանի դուստրը՝ Մարիկա Աբելյանը, Վիեննայում գտնված օրերին Աբելյանը մտերմական, ամենասերտ շփման մեջ է եղել Մասեհյանի հետ։ Վերջինս դերասանին ծանոթացրել է տեղի թատերական կյանքին, միասին թատրոններ են հաճախել, ներկայացումներ դիտել։ Այդ հանդիպումների ժամանակ թարգմանչի և դերասանի միջև տեղի են ունեցել ստեղծագործական բնույթի զրույցներ, որոնց ընթացքում բացահայտվել են շեքսպիրյան թատրոնի երկու գործիչների տեսակետները շեքսպիրյան տեքստի թարգմանության հարցում։

Դեռևս 1894 թվականից համաձայն չլինելով «Համլետի» թարգմանության մեջ տեղ գտած առանձին բառերի ու արտահայտությունների հետ, Աբելյանն այս անգամ էլ բեմական արտասանության հարմարության տեսակետից իր դիտողություններն ու ցանկությունները հայտնել է ուղղակի թարգմանչին, որն,

ըստ երևույթին, հաշվի է նստել նրա կարծիքների հետ: Մասնհյանը լավ ծանոթ լինելով դերասանի բեմական գործունեությանն ու հեղինակությանը, բարձր է գնահատել նրա արժանիքները հայ թատրոնում:

Վիեննայում տեղի ունեցած այդ հանդիպումներից մեկի ժամանակ 1923 թվականի դեկտեմբերի 2-ին Հ. Մասնհյանը Հ. Աբելյանին է նվիրել «Համլետի»¹ և «Օթելլոյի»² իր թարգմանությունների վիեննական հրատարակությունները: «Համլետի» թարգմանության վրա նա մակագրել է. «Պ. Հ. Աբելյանին, Սրտագին բարեմաղթություններով նվիրում է թարգմանչիք: Հ. Մասնհյան, Վիեննա 2 դեկտ. 1922»:³ Իսկ «Օթելլոյի» թարգմանության վրա գրել է. «Օթելլոյի» տաղանդավոր ներկայացնողին, նվեր թարգմանչից: Հ. Մասնհյան, Վիեննա 2 դեկտ. 1922»:

Այս գրքերն Աբելյանն իր հետ պատեցրել է Եվրոպայում և Ամերիկայում ու վերադարձրել հայրենիք: Պատմական արժեք ներկայացնող այս նվիրական գրքերը պահվում են Հայաստանի Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանի թատերական բաժնում: «Համլետը» գտնվում է Աբելյանի արխիվում², իսկ «Օթելլոն»³ թատերական բաժնի գրականության մեջ: Թե ինչպես և ինչու են գրքերն իրարից բաժանվել, դժվար է ասել: Եվ, թեև «Օթելլոյի» թարգմանության վրա չի հիշատակված Աբելյանի անունը, բայց կասկածից վեր է, որ «Համլետի» հետ դա ևս Մասնհյանի նվերն է Աբելյանին՝ տրված նույն օրը:

1925 թվականի սեպտեմբերին վերադառնալով Սովետական Հայաստան և «Խորհրդային Հայաստան» թերթի աշխատակցի հետ մի տեսակցության ժամանակ, պատմելով արտասահմանյան շրջագայությունների ընթացքում Մասնհյանի հետ իր ունեցած հանդիպումների մասին, Աբելյանն ասել է. «Վիեննայում եղած ժամանակ ես մի քանի անգամ տեսնվեցի Շեքսպիրի հայտնի թարգմանիչ Հովհաննես-Խան Մասնհյանի հետ և միասին ուսումնասիրեցի «Օթելլոյի» և «Համլետի» թարգմանությունները: Մասնհյանը սիրալիր վերաբերվեց ինձ և ընդունեց իմ մի քանի լեզվական նկատողությունները բեմական տեսակետից»³:

ՄԱՆՈՔԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս մեր հոդվածը՝ «Աբելյանի չխաղացած Համլետը», «Շեքսպիրական», գիրք 1, Երևան, 1966, էջ 193—213:
2. Ե. Չարենցի անվան Գրականության և արվեստի թանգարան, Հ. Աբելյանի ֆոնդ, VI բ. № 128:
3. «Խորհրդային Հայաստան», 1925, № 219: